

Bachelor geschiedenis eindwerkstuk

Romantische streken

Landschap en schilderkunst in de

Duitse en Engelse Romantiek

Sil Bouwmans 6584403

Begeleider: Pim Huijnen

7932 woorden platte tekst

(excl. abstract, noten, bijschriften en motto's)

Universiteit Utrecht 2021

Abstract

In deze multidisciplinaire scriptie wordt getracht politieke, kunst- en landschapsgeschiedenis met elkaar te verbinden aan de hand van twee historische casussen waarin deze terreinen elkaar naar de mening van de auteur beïnvloed hebben. Aangenomen wordt dat politieke ideologieën via de beeldende kunst een sterke invloed hebben gehad op de visie op landschap die in de negentiende eeuw ontstond en nog steeds bestaat. Daarbij wordt gekeken naar de manier waarop het verschil in de representatie van het natuurlijke landschap in de Romantiek invloed uitoefende op de maatschappelijke interactie met het landschap tijdens de negentiende en twintigste eeuw. De eerste casus die wordt uitgewerkt is Duitsland, waarin de nationalistische visie op de Alpen beïnvloed werd door de Romantische werken van Caspar David Friedrich. De tweede casus gaat in op de invloed die de werken van John Constable hebben gehad op de waardering van het beekdal bij Flatford. De structuur van de scriptie is vergelijkend. Na het eerste hoofdstuk waarin de context wordt gegeven van de kunstenaars en hun politieke ideeën volgen er twee hoofdstukken waarin respectievelijk de Duitse en de Engelse casus worden uitgewerkt en met elkaar worden vergeleken. De casussen bewijzen dat een grotere of kleinere invloed van de politiek via de schilderkunst op de landschapsvisies die in de negentiende-eeuw ontstonden niet uitgesloten is. Of het hier om eenrichtingsverkeer gaat of een wisselwerking waarbij de terreinen elkaar beïnvloedden is echter moeilijk te zeggen.

This multidisciplinary thesis attempts to connect political, art and landscape history on the basis of two historical cases in which, in the author's opinion, these areas influenced each other. It is assumed that political ideologies through the visual arts have had a strong influence on the vision on landscape that emerged in the nineteenth century and still exists today. It examines the way in which the difference in the representation of the natural landscape in Romanticist art influenced social interaction with the landscape during the nineteenth and twentieth centuries. The first case to be elaborated on is Germany, in which the nationalist view on the Alps was influenced by the Romantic works of Caspar David Friedrich. The second case examines the influence that John Constable's works have had on the appreciation of the Flatford stream valley. The structure of the thesis is comparative. After the first chapter, in which the context of the artists and their political ideas is given, there are two chapters in which the German and English cases are elaborated on and compared with each other, respectively. The cases prove that a greater or lesser influence of politics through painting on landscape views that emerged in the nineteenth century cannot be ruled out. However, it is difficult to say whether this is a one-way street or an interaction in which the sites influenced each other.

To her fair works did Nature link, the human soul that through me ran;
And much it grieved my heart to think, what man has made of man.¹

William Wordsworth, 1798

---

¹ William Wordsworth, *The Complete Poetical Works* (London 1888).

Inhoudsopgave

Inleiding	5
HOOFDSTUK 1	
De Erfenis van Friedrich en Constable	8
1.1 De Romantiek	9
1.2 Op zoek naar een Ziel: Caspar David Friedrich	11
1.3 Eén met het landschap: John Constable	14
HOOFDSTUK 2	
Een Landschap voor <i>Kämpfer</i>	17
2.1 Het Duitse landschap als <i>Gedächtnisbereich</i>	18
2.2 De <i>Deutscher Alpenverein</i> – een beknopte geschiedenis	20
2.3 Soldaten in vreedstijd	22
HOOFDSTUK 3	
Een Landschap voor de Elite	27
3.1 De visie op het Britse landschap	28
3.2 De <i>National Trust</i> – een beknopte geschiedenis	30
3.3 Constable Country	32
Conclusie	37
Literatuurlijst	39
Bronnenlijst	41

Inleiding

In het Europa van de negentiende eeuw ontstond als reactie op de maatschappelijke, industriële en urbaniserende invloed van rationalisering en industrialisering een tegenbeweging die tegenwoordig bekend staat als de contra-Verlichting, of Romantiek in de kunsten.² Ondanks het anti-moderne karakter heeft deze beweging de moderne tijd sterk beïnvloed, bijvoorbeeld door het ontstaan van het concept natiestaat. In dit onderzoek zal worden gekeken naar een invloedrijk aspect van de Romantiek dat in de hedendaagse geschiedschrijving onderbelicht is gebleven, namelijk de manier waarop de Romantiek de omgang met het ons omringende landschap heeft gevormd. Daarbij wordt de vraag gesteld: In hoeverre oefende het verschil in de representatie van het natuurlijke landschap in de Romantiek, zoals dat te zien is in de Romantische schilderkunst van C. D. Friedrich en J. Constable, invloed uit op de maatschappelijke interactie met het landschap in Duitsland en Engeland tijdens de negentiende en twintigste eeuw?

Het onderzoek neemt daarbij de vorm aan van een vergelijking waarbij de representatie van natuur in de Romantische kunst en de daaruit voortkomende maatschappelijke interactie met die natuur tegenover elkaar worden gezet in twee nationale contexten. Hierbij wordt gefocust op één belangrijke schilder en één negentiende-/twintigste-eeuwse maatschappelijke organisatie per land. De ideeën van de schilders worden in dit geval gerepresenteerd door hun werken, waaruit de kenmerkende stijl van de kunstenaar en zijn kijk op natuur naar voren komt. In het geval van de natuurorganisaties gebeurt dit door middel van primaire bronnen als affiches, tijdschriften, rapporten, enzovoorts. Dit zijn getuigen van de ontwikkeling van deze verenigingen en laten daarmee tevens zien op welke verschillende manieren de Romantische idealen door de organisaties toegepast werden.

Als de belangrijkste schilders van de vroege Romantiek oefenden zowel de Duitser Caspar David Friedrich als de Engelsman John Constable een grote invloed uit op hun nationale culturen. Die invloed wordt in het geval van beide schilders door (kunst)historische literatuur bevestigd. Deze kunstenaars zijn daarom uiterst geschikt om als springplank te dienen voor een studie naar de invloed van de Romantiek op de hedendaagse natuurorganisaties. Veel

---

² Om verwarring te voorkomen zal buiten de inleiding voor zowel de filosofische- als kunststroming de term 'Romantiek' worden gebruikt. Dit is mogelijk omdat de twee eng met elkaar verbonden waren.

hedendaagse natuurorganisaties werden opgericht tijdens de negentiende eeuw. Zij zetten zich in veel gevallen dan ook af tegen de Verlichting. Door hun activistische instelling hebben ze een veelzijdige geschiedenis, soms ook met donkere kanten. Het vergelijken van een Duitse en Engelse organisatie die zich in de negentiende en twintigste eeuw inzetten voor de ontsluiting en het behoud van natuur kan interessante inzichten opleveren. Voornamelijk omdat beide een andere weg volgden en daarmee representatief zijn voor hun land, wat iets kan vertellen over de manier waarop verschillen in nationale geschiedenis de maatschappelijke omgang met de natuur beïnvloedde. Door een link met de twee schilders te leggen, kan onderzocht worden welke rol de kunst in deze relatie tussen natuur en maatschappij speelde. Een uitgebreid vergelijk tussen de representatie van het landschap door de Romantiek, met de schilderkunst als voorbeeld, en de verschillen tussen beide landen met betrekking tot interactie met het landschap die daaruit voortkomen is namelijk nog niet ondernomen.

Om tot deze vergelijking te kunnen komen is het van belang om een achtergrond te verschaffen waartegen de organisaties belicht kunnen worden. Dit gebeurt in het eerste hoofdstuk, dat de representatie van het landschap in de Duitse en Engelse Romantische schilderkunst, dus onderdeel van de contra-Verlichting, behandelt. Het hoofdstuk bestaat uit drie delen. Ten eerste: een breed overzicht van de Romantiek in Europa. Wat hielden de idealen van de tegenbeweging in en waar kwamen ze vandaan? In de twee delen die daarop volgen zullen, aan de hand van kunstwerken en secundaire literatuur, de inspiratie, stijlkenmerken en de invloed op de nationale cultuur van de kunstenaars worden benoemd en toegelicht. De keuze voor deze vormen van representatie wordt gelinkt aan (kunst-)historische processen als de Romantiek, de opkomst van nationale identiteiten en sociale verschillen.

In het tweede en derde hoofdstuk worden de representatie van en interactie met het landschap in de Duitse en Engelse nationale cultuur met elkaar vergeleken aan de hand van maatschappelijke organisaties, hun politieke grondslagen en hun visie op het landschap. Hiervoor worden twee belangrijke natuurorganisaties uit Duitsland en Engeland gebruikt die tijdens de negentiende eeuw het levenslicht zagen, namelijk de *Deutscher Alpenverein* en de Engelse *National Trust*. Deze organisaties zijn weliswaar volledig anders van karakter maar zijn daarmee representatief voor de specifieke vorm van de Romantiek die zich in Duitsland, respectievelijk Engeland ontwikkelde. Hierdoor wordt eveneens de link gelegd tussen de maatschappelijke uitwerking van de idealen van de Romantiek en de Romantische ideeën van Friedrich en Constable.

Om het onderzoek enigszins beknopt te houden is er gekozen om te focussen op twee voor het onderzochte land kenmerkende thema's waarin de band tussen landschap en identiteit naar voren komt en die daarmee ook de hedendaagse nationale visie op het landschap sterk beïnvloed hebben. Voor Duitsland gaat het om de verbeelding van de Alpen in de nationalistische politiek van de negentiende en twintigste eeuw. In Engeland speelt nationalisme een minder grote rol in de beeldvorming rond het landschap en is klasse een belangrijker aspect. Daarom wordt gekeken naar de manier waarop het zogenaamde *Constable Country* wordt ingezet om anti-industriële waarden te benadrukken.

Alhoewel hierna twee verschillende kunstenaars, twee verschillende organisaties en twee verschillende landen met elkaar worden vergeleken, moet er niet worden vergeten dat al deze ideeën onderdeel waren van dezelfde filosofische stroming, namelijk de contra-Verlichting. Het feit dat het hier om een tegenbeweging gaat, is in dat kader een belangrijk punt om te blijven herinneren. De ideeën van de kunstenaars en organisaties, hun omgang met het landschap, ze mogen zo anders zijn, in hun kern hebben ze dezelfde oorsprong. Men verzette zich tegen de rationalisering die als gevolg van de Verlichting volgens de tegenstanders zowel voor Duitsland en Engeland een gevaar opleverde. Welke specifieke vorm de Romantiek dus aannam, was voor ieder land verschillend omdat het afhing van het gevaar dat dreigde.

Voor de Romantici was dit gevaar alom aanwezig: over de bergen, voorbij de grenzen van het vaderland en in de steden, die steeds dichterbij kwamen.

Deurne

22-1-2021

HOOFDSTUK 1

De Erfenis van Friedrich en Constable

Het landschap in de Duitse en Engelse Romantische kunst

Ik moet alleen zijn en weten dat ik alleen ben om de natuur ten volle te aanschouwen en te voelen; Ik moet mezelf overgeven aan wat mij omringt, ik moet opgaan in mijn wolken en rotsen om te zijn wat ik ben.³

Caspar David Friedrich, 1821

Painting is but another word for feeling.⁴

John Constable, 1821

---

³ Andreas Schönle, *Authenticity and Fiction in the Russian Literary Journey, 1790-1840* (Cambridge 2000) 108. Geciteerd uit de memoires van Vasily Zhukovsky. Dichter die de Romantiek in Rusland introduceerde en vriend van C. D. Friedrich.

⁴ Uit een brief aan priester John Fisher (1788-1831).

1.1 De Romantiek

Het ligt besloten in het historisch proces dat acties altijd leiden tot tegenreacties. Door de botsing en wrijving van deze tegenovergestelde stromen in de atmosfeer van de geschiedenis ontstaat een spanning die als een bliksemschicht tot ontlading kan komen in revoluties. Een onweersbui kan zowel grote schade toebrengen als een zegen zijn voor de uitgedroogde aarde. De Franse Revolutie was zo een storm en uit de verzadigde grond rezen aan het einde van de achttiende eeuw nieuwe ideologische stromingen op waarvan vele tot de dag van vandaag invloed uitoefenen op het Westerse denken. De contra-Verlichting, in de kunsthistorie bekend als de Romantiek, is hiervan misschien wel de belangrijkste.⁵

De invloed van de Franse Revolutie (1795) op het ontstaan van de Romantiek is niet eenduidig te noemen omdat de Romantische schilders en denkers zich er zowel tegen af zetten als de revolutionaire idealen bewonderden. Romantische principes hadden een gespleten karakter en dit maakt een allesomvattende karakterisering volgens kunsthistoricus Hugh Honour moeilijk.⁶ De diversiteit aan ideeën binnen de Romantiek leidde onder meer tot nationale verschillen in de uitwerking van als ‘Romantisch’ bestempelde idealen. Het is echter zonder meer duidelijk dat er aan het einde van de achttiende eeuw een brede ‘tegenbeweging’ ontstond die zich radicaal afwendde van de Verlichtingsidealën van de voorgaande eeuw.

Die idealen die vooral in de achttiende eeuw het westerse denken bepaalden, legden de nadruk op empirisme, secularisering en het gebruik van de ratio en vormden daarmee voor een groot deel het moderne denken. Tegenover deze ‘onttoverde’ wereldvisie, waar het geloof in menselijke rationaliteit uiteindelijk zou leiden tot universele, tijdloze kennis, plaatsten Romantische denkers en kunstenaars een herwaardering voor het niet-rationele, de natuur, het lokale en het veranderlijke.⁷ Die herkenden zij onder meer in de mythen, religiositeit en ridderlijke idealen van het verleden en dan met name de middeleeuwen en voorchristelijke tijden.⁸ Daarnaast hadden Romantici veel aandacht voor het begeistere karakter van de natuur. De mens had in hun ogen een bijzondere relatie met het landschap.

---

⁵ Isaiah Berlin, *The Roots of Romanticism: Second Edition* (Princeton 2013) 1–2.

⁶ Hugh Honour, *Romanticism* (New York 2018), introduction.

⁷ ‘Onttovering’ - *Entzauberung der Welt* - een concept van de Duitse socioloog Max Weber. ‘(...) het weten ervan of het geloof eraan dat men, als men maar wilde, het altijd te weten zou kunnen komen, dat er dus principieel geen geheimzinnige onberekenbare machten zijn die ertussen zouden kunnen komen, dat men veeleer alle dingen –in principe– door berekenen beheersen kan.’ Uit: *Wetenschap als Beroep*, München, 1919.

⁸ ‘Romanticism’, *Encyclopedia Britannica* [, <https://www.britannica.com/art/Romanticism>] (geraadpleegd op 21-11-2020).

Romantische denkers veronderstelden namelijk een eenheid van mens en natuur. Omdat de natuur authentiek en gegeven was diende de mens die natuur niet te onderwerpen middels zijn ratio maar hij diende zich er op een metafysisch niveau mee verbinden.⁹ Naast het irrationele karakter van de natuur speelde het nastreven van idealen als eigenheid ook een rol in de waardering van het landschap. De mens was namelijk ook op een organische manier met de natuur verbonden. De Romanticus zag de diversiteit van de natuurlijke wereld weerspiegeld in de menselijke samenlevingen en culturen die organisch gegroeid zouden zijn, ‘wortels’ hebben, en daarom dan ook hun eigenheid ten opzichte van de ander zouden moeten bewaren.¹⁰

Dergelijke concepten van eigenheid vormen een belangrijke erfenis van de Romantiek die ook in het heden nog goed te herkennen is in het idee van de nationale staten die hun unieke culturen hebben. Deze zouden zijn geworteld in de geschiedenis, en daarom het behouden waard zijn. Het idee van een zelfbeschikkingsrecht van de natie kreeg in de negentiende en twintigste eeuw een sterke politieke lading.¹¹ Naast de eigenheid van menselijke samenlevingen is ook het idee dat de natuur bewonderenswaardig is en door de menselijke ratio vernietigd zou kunnen worden nog altijd een zeer gangbaar standpunt dat sinds de Romantiek allesbehalve aan belang heeft ingeboet.

Deze kijk op de natuur kreeg in de negentiende eeuw vorm in een nieuwe landschapskunst die met name in het Verenigd Koninkrijk en de Duitse landen bloeide. De Duitser Caspar David Friedrich en de Engelsman John Constable waren hierin toonaangevend en hun schilderijen staan dan ook symbool voor de manier waarop latere generaties naar het landschap keken. Om de nationale Romantiek toe te lichten zullen hierna twee beknopte beschouwingen van hun tijdgeest, visie en werk volgen, waarna de Duitse en Engelse maatschappelijke omgang met het landschap in hoofdstuk 2 en 3 met elkaar vergeleken worden.

Figuur 1: Tijdens de Romantiek bloeide de interesse in ridderlijkheid en volkscultuur op. Sprookjes zouden weerspiegelingen van een organische 'volksgeest' zijn. Het sprookje van Doornroosje werd door vroege taalwetenschappers zoals de gebroeders Grimm gezien als typisch Duits. *The Rose Bower* (1885-1890) door Edward Burne-Jones. Buscot Park, Londen.

⁹ Alison Stone, 'Friedrich Schlegel, Romanticism, and the Re-enchantment of Nature', *Inquiry* 48 (2005) 3–25, aldaar 4.

¹⁰ Joep Leerssen, 'Notes toward a Definition of Romantic Nationalism', *Romantik: Journal for the Study of Romanticisms* 2 (2013) 9–35, aldaar 18–22.

¹¹ Ibidem, 26–28.

1.2 Op zoek naar een Ziel: Caspar David Friedrich

De geboorte van het Duitse nationalisme, eng verweven met de Romantische idealen, lag lang voor de totstandkoming van de daadwerkelijke Duitse staat in 1871. Toen de Napoleontische legers de Coalitie tijdens de slagen van Jena en Auerstedt (1806) zware nederlagen toebrachten werd de belangrijkste Duitse staat, Pruisen, gedwongen tot overgave. Volgens historicus Karen Hagemann leidde dit tot een sterk anti-Frans sentiment en gevoelens van vervreemding die tijdens de Bevrijdingsoorlogen (1808-1815) sterk tot uitdrukking kwamen.¹² Het ‘erfvijandschap’ met Frankrijk werd geboren.

Ook kunsthistoricus Hans Belting erkent het belang van de Napoleontische oorlogen en hun nasleep voor het ontstaan van het typisch Duitse nationalisme. Hij voegt hier een kunsthistorische dimensie aan toe door te stellen dat het gevoel gescheiden te zijn van de rest van de wereld aanleiding was voor het ontdekken van de eigen ‘volksziel’.¹³ De manifestatie van deze eigenheid werd op filosofische en politieke wijze vormgegeven door denkers als Johann Gottfried Herder,¹⁴ en in de literatuur door schrijvers als Goethe en Novalis.¹⁵ Caspar David Friedrich (1774-1840) was de belangrijkste vertegenwoordiger in de kunsten.¹⁶

In zijn vergelijking tussen Friedrich en de Philipp Otto Runge, eveneens een Romantische schilder en tijdgenoot van Friedrich, noemt kunsthistoricus Victor H. Miesel de pogingen van beide kunstenaars om ‘het noodlot van zowel mens als natie weer te geven, gesymboliseerd door natuurlijke fenomenen’.¹⁷ Friedrich was in zijn weergave zowel meer simplistisch als duidelijker patriottisch. In 1806, enkele dagen na Jena, schilderde hij *Adelaar boven een onder Mist Gehulde Zee*.¹⁸ Wijzend naar de vogel zou hij hebben gezegd: ‘Er bestaat een Duitse geest; hij worstelt zich boven stormen en wolken - richting de bergtoppen, standvastig onder de zon. (...)’.¹⁹

---

¹² Karen Hagemann, ‘Occupation, Mobilization, and Politics: The Anti-Napoleonic Wars in Prussian Experience, Memory, and Historiography’, *Central European History* 39 (2006) 580–610, aldaar 31-32.

¹³ Hans Belting, *The Germans and their art : a troublesome relationship* (New Haven 1998) 5–8.

¹⁴ Johann Gottfried Herder (1744-1803) uitte kritiek op de Franse Verlichting en verwierp het individuele gelijkheidsideaal. Ieder volk op aarde had volgens hem een onnavolgbare identiteit.

¹⁵ Novalis - Georg Friedrich Philipp Freiherr von Hardenberg (1772-1801). Stierf weliswaar voor de daadwerkelijke Romantiek aanbrak maar was met zijn nostalgische gedichten een belangrijke inspiratiebron.

¹⁶ Morgan Ward, ‘Caspar David Friedrich, the Romantic Hero, and Early German Nationalism’, *Art and Art History Theses* (2017) aldaar 9–11.

¹⁷ Victor H. Miesel, ‘Philipp Otto Runge, Caspar David Friedrich and Romantic Nationalism’, *Yale University Art Gallery Bulletin* 33 (1972) 37–51, aldaar 37.

¹⁸ Dit werk is helaas verloren gegaan. We kennen het enkel van een kleine schets van Friedrichs hand en uit een beschrijving door H. G. Schubert.

¹⁹ Miesel, ‘Philipp Otto Runge, Caspar David Friedrich and Romantic Nationalism’, 45.

In de representatie van deze ‘Geist’ maakte Friedrich gebruik van drie aspecten die in vooraanstaande plaats in zijn kunstwerken zouden innemen. Ten eerste: het Duitse verleden, een tijd van helden en primitieve puurheid waarin Duitsland nog niet door vreemde culturen beïnvloed was, iets dat sterk terugkomt in *Tombes van de Oude Helden* uit 1812 (fig. 2). Ten tweede: religie, de liefde voor God en de liefde voor het vaderland waren sterk met elkaar verbonden. Als derde en belangrijkste concept: Natuur. Dit was de manier om de Duitse Geest, gebaseerd op verleden en religie symbolisch weer te geven. Het Duitse woud bezat volgens Friedrich immers een grote kracht van zichzelf.²⁰

Zowel in *Tombes van de Oude Helden* als in een later werk, namelijk *Chasseur in het Woud* uit 1814 (fig. 3), laat Friedrich het overweldigende en nationale karakter van de Duitse natuur zien.²¹ Het eerste werk toont twee Franse soldaten die verdwaald lijken te zijn in een woud en, op een open plek bij een rotswand aangekomen, omringd worden door reusachtige graven met patriottische inscripties. De Fransen, die hier zeer klein zijn afgebeeld, zijn duidelijk niet op hun plaats. *Chasseur in het Woud* is een vergelijkbaar werk. Een eveneens Franse cavalerist, klein afgebeeld tegen de donkere bomen, staat op het punt een onheilspellend woud te betreden.

Miesel beschrijft Friedrichs symbolisme in deze twee werken treffend. Er zijn volgens hem geen individuele helden te zien die geschiedenis schrijven. Nee, de geschiedenis wordt geschreven door het landschap, de seizoenen en de stonden van de dag, als symbolen van de goddelijk geïnspireerde *Volksgeist*.²² Dit symbolisme in Friedrichs anti-Franse werken zorgde ervoor dat het tijdens de negentiende eeuw, maar ook tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog werd ingezet als propagandamiddel.²³ Ook maatschappelijke organisaties als de *Deutscher Alpenverein*, waarover meer in hoofdstuk 2, werden getekend door deze nationale visie op het landschap.

---

²⁰ Miesel, ‘Philipp Otto Runge, Caspar David Friedrich and Romantic Nationalism’, 45, 50.

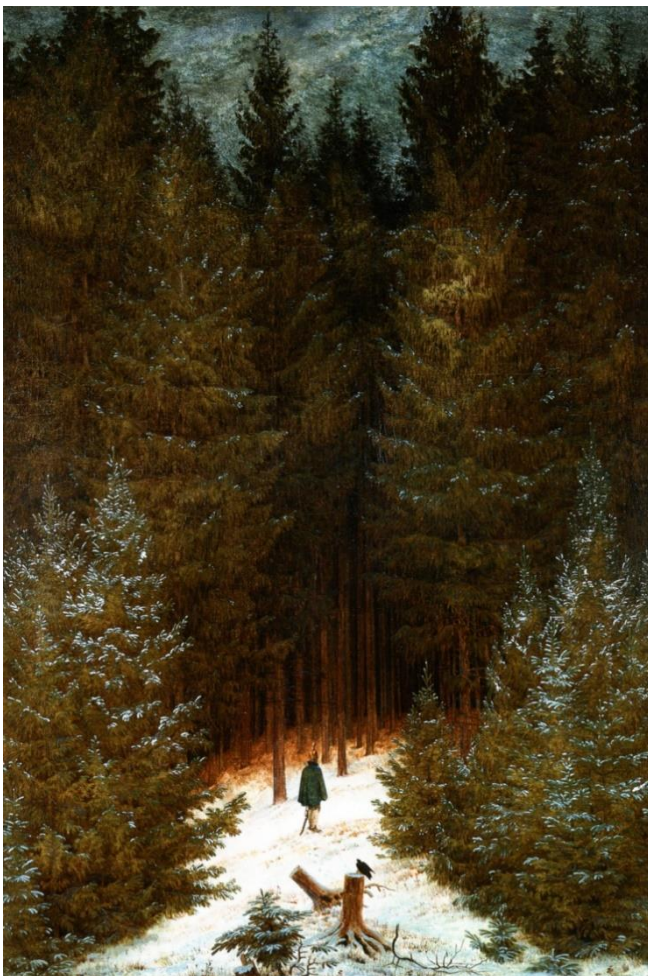
²¹ Beide schilderijen waren te zien tijdens een patriottische tentoonstelling die in 1814 in Dresden werd gehouden. Deze was geïnitieerd door Fürst Replin (Nikolai Grigorjewitsch Replin-Wolkonski, 1778-1845), een Russische vorst die in de coalitie tegen Napoleon streed.

²² Miesel, ‘Philipp Otto Runge, Caspar David Friedrich and Romantic Nationalism’, 50.

²³ Regine Prange, ‘Das Nationale und das Sublime. Zwei Paradigmen der Caspar-David-Friedrich-Forschung in neuen Beiträgen.’, *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* 36 (1991) 171–198, aldaar 171–172.

Figuur 2: Tombes van de Oude Helden (1812), door C. D. Friedrich. Hamburger Kunsthalle.

Figuur 3: Chasseur in het Woud (1814), door C. D. Friedrich. Privaat bezit.

1.3 Eén met het landschap: John Constable

Zoals Hugh Honour al opmerkte was de Romantiek, ondanks de sterke overeenkomsten tussen denkers en kunstenaars geen eenduidige stroming. Ook in de oorsprong van en vorm die de Romantiek in verschillende landen aannam waren grote verschillen te zien. De Romantiek in Engeland had een volledig ander karakter dan haar Duitse variant. Overeenkomst was de afwijzing van het rationalisme, de focus op emotie, spiritualiteit en de natuur. In tegenstelling tot Duitsland, waar deze idealen samenhangen met het verzet tegen de Franse bezetter, lag de oorsprong van de Engelse Romantiek verder terug in de tijd en gaf blijk van andere literaire en sociale tradities die in Engeland betrekking hadden op maatschappelijke klassen.²⁴

Het waren vooral de ‘Gotische’ en ‘fantastische’ literaire werken van bijvoorbeeld William Shakespeare en John Milton, schrijvers die later als Romantici *avant la lettre* werden gezien, waardoor de vroege Romantische schilders in Engeland zich lieten inspireren.²⁵ Deze focus op de fantasie bleek misschien wel het sterkste uit de werken van William Blake.²⁶ De landschapsschilderkunst sloeg echter een andere weg in. In zijn vergelijking tussen het werk van Caspar David Friedrich en de Engelse landschapsschilder John Sell Cotman²⁷ benoemt Ian Waites het belangrijkste aspect van de Engelse landschapskunst, namelijk de focus op het ‘rustieke’ aspect van het plattelandsleven. De afgebeelde figuren verbeeldden simpelweg eerlijke arbeid, geen diepere waarheid.²⁸

De Engelse landschapskunst was daarmee minder expliciet idealistisch dan de Duitse maar dat betekende niet dat de Engelse Romantische kunst niet gepolitiseerd werd. De werken van de John Constable (1776-1837) waren hiervan het belangrijkste voorbeeld. Alhoewel zijn stijl aanvankelijk traditioneel leek doordat hij zich baseerde op de Nederlandse kunst uit de Gouden Eeuw, was hij een zeer vernieuwende schilder. Constable schilderde namelijk bij uitstek realistisch. Hij probeerde het Engelse landschap af te beelden zoals het daadwerkelijk

---

²⁴ Wendy Joy Darby, *Landscape and Identity: Geographies of Nation and Class in England* (New York 2020) 9–10.

²⁵ Nick Froom, ‘Romanticism before 1789’, in: David Duff (red.), *The Oxford Handbook of British Romanticism* (Oxford 2018) 13–29, aldaar 15–16.

²⁶ William Blake (1757-1827) was dichter en schilder en is vooral bekend geworden door zijn opvallende mystieke werken waarin hij een eigen mythologie ontwikkelde. Hiermee verzette hij zich tegen de conventies van de achttiende eeuw.

²⁷ John Sell Cotman (1782-1842) was samen met Constable een van de toonaangevende schilders in de Engelse Romantiek. Hij specialiseerde zich in landschappen en marinewerken.

²⁸ Ian Waites, ‘The shepherd on the hill: comparative notes on English and German romantic landscape painting 1810-1831’ (gepresenteerd bij "Romantic Correspondences" The Centre for Regional Cultures, University of Nottingham and Nottingham Trent University, Newstead Abbey 2009).

was en niet te idealiseren zoals gebruikelijk in zijn tijd.²⁹ De locaties die hij vastlegde bestaan dan ook echt.

Dit was vernieuwend, want tot die tijd was het normaal voor kunstenaars in heel Europa om perfecte Italiaanse landschappen te construeren (een renaissancistische erfenis). Een vroege Engelse schilder die hiervan afweek was Thomas Gainsborough (1727-1788)³⁰, en hij had dan ook een grote invloed op Constable's stijl die eveneens rustiek te noemen is.³¹ Zijn impressionistisch aandoende methode was volgens Constable de beste manier om de perfectie van de natuur te kunnen benaderen. De schilder moest één worden met zijn onderwerp en zich daarbij niet laten leiden door bestaande artistieke conventies.³²

Naast de realistische, rustieke landschappen en de impressionistische wolkenluchten was vooral het afbeelden van de bevolking van het zuid Engelse platteland kenmerkend voor Constable's werk. In zijn werken *De Sluis* (fig. 4) en *Het Graanveld* (fig. 5) uit respectievelijk 1824 en 1826 komen alle kenmerken van Constable's stijl samen.³³ Voortbouwend op Gainsborough hadden zijn werken een uitermate idyllisch karakter waardoor het harde plattelandsleven dat Constable schilderde overkomt als vredig en eerlijk. Hierin ligt de onbedoelde politieke dimensie van Constable verscholen.

Zijn representaties van het landschap zijn namelijk symbool komen te staan voor een typisch premodern Engeland. Een ideaal dat vooral populair was en is onder Britse Conservatieven (*Tories*).³⁴ De idealisering van het premoderne platteland leidde echter ook tot kritiek van progressieven die de ongelijke sociale verhoudingen die uit Constable's werken blijken aan de kaak wilden stellen. Een voorbeeld hiervan was het boek van John Barrell over de weergave van armen in de Engelse landschapskunst.³⁵ Evenals in Duitsland werd het Engelse landschap dus gepolitiseerd. In hoofdstuk 3 wordt dit verder uitgewerkt aan de hand van de *National Trust*.

---

²⁹ Victoria Charles, *Constable : Temporis* (New York 2015) 23.

³⁰ Thomas Gainsborough (1727-1788) was een zeer succesvolle portretschilder voor de achttiende-eeuwse Engelse elite. Hij schilderde echter ook landschappen in een idyllische en rustieke stijl die weliswaar voortbouwde op het classicisme maar duidelijk vooruitliep op de Romantiek.

³¹ Ann Bermingham, *Landscape and Ideology: The English Rustic Tradition, 1740-1860* (Los Angeles 1989) 61.

³² Charles, *Constable*, 25.

³³ Beide schilderijen maken onderdeel van de zesdelige *Stour-serie* van landelijke werken op een groot doek. Daarnaast zijn *De Sluis* en *Het Korenveld* ontworpen als tegenhangers van elkaar.

³⁴ Catherine Brace, 'Landscape and Identity', in: Robertson Iain en Richards Penny (red.), *Studying Cultural Landscapes* (New York 2003) 121-140, aldaar 131-132.

³⁵ John Barrell, *The dark side of the landscape: the rural poor in English painting, 1730-1840* (Cambridge 1980).

Figuur 4: De Sluis (1824), door John Constable. Privaat bezit.

Figuur 5: Het Graanveld (1826) door John Constable. National Gallery, Londen.

HOOFDSTUK 2

Een Landschap voor *Kämpfer*

De Alpen in het Duitse nationale beeldvorming

Einst, wenn auf den Bergen, als den stummen Zeugen deutschen Heldenkampfes, die Feuer des Sieges brennen, wird der deutsche Soldat wieder zurückkehren in die Berge der Heimat. Seine Liebe zu ihnen ist in den Jahren, da er in der Fremde stand, noch größer geworden.³⁶

Karl Springenschmidt, 1942

---

³⁶ Vert.: 'Ooit, wanneer het overwinningsvuur op de bergen brandt als de stille getuige van de Duitse heroïsche strijd, zal de Duitse soldaat terugkeren naar de bergen van zijn vaderland. Zijn liefde voor hen is nog groter geworden in de jaren dat hij in het buitenland was.' In: Karl Springenschmidt, 'Bergsteiger und Soldat', in: Jos. Jul. Schäss (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins* Band 73 (Verlag F. Bruckmann; München 1942) IX–XVI, aldaar XVI.

2.1 Het Duitse landschap als *Gedächtnisbereich*

De sterke verschillen tussen de werken van Friedrich en Constable waren, zoals bleek uit het voorgaande hoofdstuk, kenmerkend voor de Romantiek. De culturele stroming was heterogeen en eigenlijk in zijn algemeenheid enkel als tegenbeweging te definiëren. Wanneer de focus zich van de kunstenaars naar de door hen afgebeelde landschappen verschuift blijft de artistieke en filosofische kritiek op de Verlichting uiterst heterogeen. De Romantische denkbeelden in Duitsland en Engeland ontwikkelden zich afzonderlijk van elkaar. De omgang met het landschap in Duitsland kreeg daardoor een eigen vorm die verwantschap toont met Friedrich's wereldvisie. In zijn monografie waarin hij de Romantiek als basis van de Duitse natuurbescherming onderzoekt, noemt Nils Magnus Franke zes Romantische 'Gedächtnisbereiche' in Duitsland.³⁷ Vier daarvan, hieronder gecombineerd, zijn in deze casus van belang.

Ten eerste waren dit uiteraard 'natuur' en 'landschap'. Door de Duitse Romantici werd de natuur als universalistisch gezien. Dit wil zeggen dat middels de natuur typisch Romantische eigenschappen als liefde en verlangen op een poëtische manier uitgedragen konden worden. De ongerepte natuur had echter ook een gevaarlijke kant en de ondoorgrondelijkheid van de natuurwetten oefende een grote aantrekkingskracht uit op de Romantische kunstenaars.³⁸ Het onvermogen de natuur werkelijk te kennen zorgde ervoor dat het, in de vorm van landschap, gebruikt kon worden als symbool voor de menselijke ziel die evenmin kenbaar is. Een zoektocht naar de verscholen plaatsen in de natuur leidde volgens de Romantici dan ook tot een reis naar de onbekende hoeken van het individu.³⁹

Het tweede 'denkgebied' was de geschiedenis. De Romantiek viel samen met de opkomst van de organische wereldvisie die ervan uitging dat de wereld en zijn bewoners een voortdurende verandering doormaakten. Dit werd ook wel de 'historisering' van de wereld genoemd. De Romantici, die achter het verstrijken van de tijd het werk van een grotere macht zagen, raakten geobsedeerd door begrippen als sterfelijkheid en vergankelijkheid, opkomst en verval. Franke noemt hier als voorbeeld de veelvuldig voorkomende ruïnes in de Romantische

---

³⁷ Nils Magnus Franke, *Naturschutz – Landschaft – Heimat. Romantik als eine Grundlage des Naturschutzes in Deutschland* (Wiesbaden 2017).

³⁸ *Ibidem*, 72.

³⁹ *Ibidem*, 75–77.

kunst.⁴⁰ Bij Friedrich was het thema vergankelijkheid een drijfveer en in zijn werken speelden ruïnes en begraafplaatsen dan ook een grote rol.

Het laatste ‘*Gedächtnisbereich*’ met betrekking tot landschap sloot bij deze historisering aan. Wanneer de wereld continu in ontwikkeling was en net als organismen periodes van opkomst en verval doormaakte, dan moest dit ook gelden voor menselijke samenlevingen.⁴¹ Romantici zagen deze samenlevingen, in de vorm van volkeren en nationale staten, als gesloten organismen waarvan individuele mensen slechts kleine onderdelen vormden. Doordat deze volkeren en staten als een natuurlijk gegeven werden gezien gingen wetenschappers uit de Romantiek ervan uit dat ze ook een ‘oorsprong’ hadden. Die oorsprong zou te vinden zijn op het platteland waar de mensen zowel fysiek als geestelijk gevormd zouden zijn door het landschap waarin ze woonden.⁴²

In de loop der tijd ontwikkelde men verschillende theorieën om het verband tussen mens en landschap op een dergelijke manier te kunnen verklaren. Een vroeg voorbeeld hiervan was de ‘*Homo Alpinus*-theorie’ van de achttiende-eeuwse wetenschapper Johann Jakob Scheuchzer (1672-1733).⁴³ Hij baseerde zich op geologie en klimatologie en stelde dat de ‘Alpenmens’ zowel geestelijk als fysiek volledig gevormd was door de geologische ligging en het klimaat in de Alpen.⁴⁴ Op Scheuchzers ‘*Homo Alpinus*’ volgden uiteenlopende theorieën zoals ‘*Seelenlandschaft*-theorie’ van Ewald Banse.⁴⁵ Hierin kwamen landschap, klimaat, ras en locatie op een meer metafysische manier samen om zo zones te vormen waarin afzonderlijke ‘volkszielen’ zouden bestaan.⁴⁶

Deze theorieën gingen volgens hoogleraar Duitse taal en cultuur Rainer Guldin uit van de samenhang tussen individu, maatschappij en natuur. De door Franke genoemde *Gedächtnisbereiche* vormden de grondslagen van de verhouding tussen deze drie entiteiten in Duitsland. Ze kwamen niet alleen in Romantische kunst van Friedrich voor maar werden breder

---

⁴⁰ Franke, *Naturschutz – Landschaft – Heimat.*, 73.

⁴¹ Michiel Leezenberg en Gerard De Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (Derde editie; Amsterdam 2017) 152–153.

⁴² Franke, *Naturschutz – Landschaft – Heimat. Romantik als eine Grundlage des Naturschutzes in Deutschland*, 78.

⁴³ Johann Jakob Scheuchzer (1672-1733) was een arts en natuuronderzoeker uit Zwitserland. Hij is vooral bekende wegens zijn bijdragen aan de klimatologie, paleontologie en kristallografie.

⁴⁴ Rainer Guldin, *Politische Landschaften: Zum Verhältnis von Raum und nationaler Identität* (Bielefeld 2014) 27–31.

⁴⁵ Ewald Banse (1883-1953) was een Duitse geograaf, historicus en pangermanist. Zijn theorieën zijn door politiek gebruik in Wilhelmistisch en Nazi-Duitsland omstreden.

⁴⁶ Guldin, *Politische Landschaften*, 34–38.

gedragen in de maatschappij. Zowel in de politiek als in het verenigingsleven speelden deze *Gedächtnisbereichen* tijdens de negentiende- en twintigste eeuw een grote rol. Een voorbeeld waarin politiek de Romantiek ontmoet in een verenigingscontext is de *Deutscher Alpenverein*. Aan de hand van deze alpinistenvereniging wordt hieronder de unieke vorm die de interactie met het landschap in Duitsland aannam, toegelicht.

2.2 De *Deutscher Alpenverein* – een beknopte geschiedenis

Op 9 mei 1869, twee jaar voor de Frans-Duitse oorlog en de vorming van het Duitse Keizerrijk werd in München, hoofdstad van het koninkrijk Beieren, de eerste sectie van de *Deutscher Alpenverein* (Duitse Alpenvereniging) opgericht.⁴⁷ In het voorwoord van de eerste uitgave van het verenigingstijdschrift stelde een van de oprichters, Theodor Trautwein, dat de vereniging zich ten doel stelt ‘(...) die Kenntnisse von den Deutschen Alpen zu erweitern und zu verbreiten, [und] ihre Bereisung zu erleichtern’.⁴⁸ De vereniging die volgens Trautwein open stond voor alle geïnteresseerden in het Alpengebied en niet enkel bergbeklimmers, groeide snel en vier jaar later fuseerde hij met de in 1862 opgerichte *Österreichischer Alpenverein*. Men koos de Edelweiss als herkenningsteken.

Figuur 6: Bergbeklimmer plukt een Edelweiss. Ansichtkaart van rond 1900. Bron: DAV archief, München

Deze bloem, die enkel in het hooggebergte groeit, stond sinds jaar en dag symbool voor de Alpen en de heroïek van het ‘alpinisme’ (bergbeklimmen) omdat het plukken ervan een uitdaging was. (fig. 6) Het feit dat de Edelweiss door het veelvuldig plukken sterk bedreigd werd was tevens de aanleiding om vanaf 1884 een natuurbeschermingsbeleid te voeren dat de

⁴⁷ ‘Der Alpenverein - darum wurde er vor 150 Jahren gegründet’, *150 Jahre Deutscher Alpenverein* (zp 2019) [, <https://www.alpenverein.de/geschichte/blog/vor-150-jahren-darum-wurde-der-alpenverein-gegruendet/>]. (geraadpleegd op 2-12-2020)

⁴⁸ Vert.: ‘(...) de kennis over het Duitse alpengebied vergroten en verbreiden en het gebied ontsluiten.’ In: Theodor Trautwein (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins. Band I - Vereinsjahr 1869-1870* (München 1870) 1.

Alpenflora moest beschermen.⁴⁹ Het was een voorbeeld van de veelzijdigheid van de vereniging die naast de focus op het bergbeklimmen als Romantische heroïek ook een wetenschappelijk karakter had. Naast het ontsluiten van de bergen voor avonturiers hield men zich namelijk bezig met geologisch en cultuurhistorisch onderzoek, het verzamelen van objecten, cartografie en publicatie van wetenschappelijke bevindingen en binnen- en buitenlandse reisverslagen.

Zowel het Romantische als wetenschappelijke karakter van de *Alpenverein* leidde in 1927 tot een koerswijziging. Het behouden van de schoonheid van het oorspronkelijke Alpenlandschap werd vanaf toen als belangrijker dan toeristische ontsluiting gezien. De eerste helft van de twintigste eeuw werd echter ook gekenmerkt door een sterke politisering van de vereniging. Dit uitte zich vooral in antisemitisme. Al ver voor de opkomst van de

Nationaalsocialisten, in 1888, verlieten Joodse leden de vereniging wegens antisemitische uitingen.⁵⁰

Vanaf de jaren twintig nam dit hand over hand toe. Vooral de afdeling 'Donauland' waarvan veel joden lid waren moest het ontgelden en werd door de andere afdelingen buitengesloten.⁵¹ (fig.7) In de vroege jaren 1920 werden ook de

zogenaamde 'Arierparagrafen' ingevoerd met als doel de vereniging zo 'Deutschvölkig' mogelijk te maken.⁵²

Figuur 7: Antisemitisch plakkaat uit 1921. Uitgegeven door de sectie 'Austria'. Bron: OeAV archief, Innsbruck

Tijdens de jaren '30 en '40 werd dit antisemitische beleid uiteraard geïnstitutionaliseerd. De vereniging verloor haar onafhankelijkheid en ging op in de *Deutschen Reichsbund für Leibesübungen*. Na de *Anschluss* in 1938, waarbij Oostenrijk onderdeel werd van het Duitse rijk, werd Arthur Seyss-Inquart leider van de *Alpenverein*. De vereniging werd daarmee een

⁴⁹ 'Naturschutz im DAV – vom Edelweiß zum Alpenplan', *150 Jahre Deutscher Alpenverein* (zp 2019) [, <https://www.alpenverein.de/geschichte/blog/naturschutz-im-dav-vom-edelweiss-zum-alpenplan/>]. (geraadpleegd op 2-12-2020)

⁵⁰ Martin Achraier en Nicholas Mainländer, *Berg Heil - Alpenverein und Bergsteigen 1918-1945* (1ste druk; Keulen, Weimar, Wenen 2011) 226.

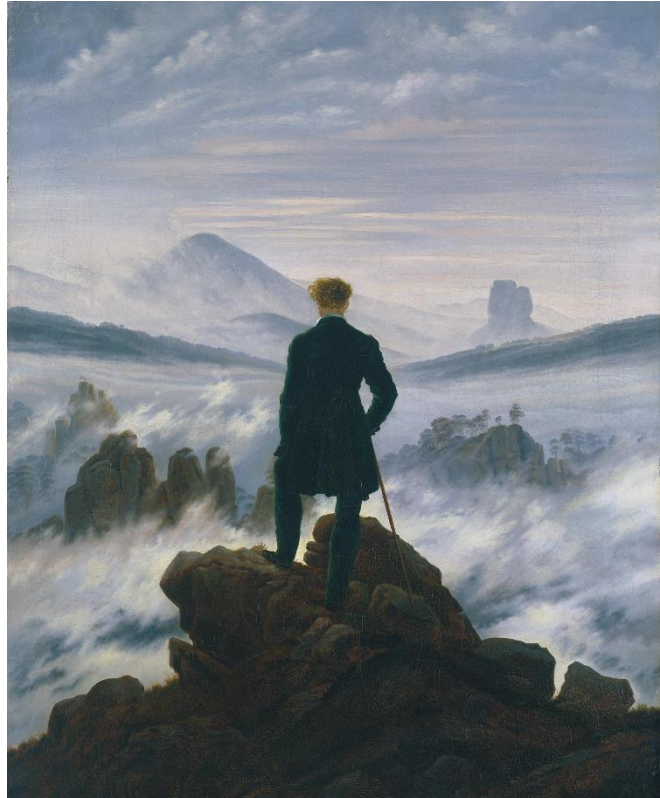
⁵¹ Nicholas Mainländer, 'Die Donaulandaffäre des DuOeAV - Das dunkelste Kapitel unserer Vereinsgeschichte', *Mitgliederzeitschrift DAV Panorama* (München 2007) aldaar 61.

⁵² *Ibidem*, 60.

politiek instrument. Het statuut van 1938 stelde: ‘Zweck des Vereins ist die leibliche und seelische Erziehung (...) durch planvoll betriebene Leibesübungen und Pflege des Volksbewusstseins im Geiste des nationalsozialistischen Staates.’⁵³ Na de heroprichting in de jaren '50 heeft de vereniging geprobeerd door vele publicaties en het oprichten van monumenten een weg te vinden om met dit bezwaarde verleden om te gaan.

2.3 Soldaten in vreedstijd

Het is misschien wel Caspar David Friedrich's meest bekende werk en wordt als ultiem symbool voor de Romantiek gezien. Een man met wandelstok, zijn rug naar de kijker gericht, staat eenzaam op een bergtop en kijkt uit over een zee van wolken. Uit de kolkende wolken rijzen kleine bergtoppen op die naar de verte toe groter en groter worden. Het is een tafereel dat zowel contemplatie als heroïek uitstraalt. Deze man heeft tijdens zijn klim de krachten van de natuur overwonnen, hij heeft geworsteld maar is bovengekomen, toch kan deze wilde wolkenvlakte niet oversteken (fig. 8). De bergtoppen zijn een *Heimat* voor helden.

Figuur 8: *De Wandelaar boven de Nevelen* (1817), door C. D. Friedrich (1817). Hamburger Kunsthalle.

De zucht naar avontuur en heroïek in een tijd waarin het toerisme opkomt was duidelijk te herkennen bij de bergbeklimmers van de *Deutscher Alpenverein*. De vereniging gaf vanaf 1869 jaarlijks een boek uit waarin leden artikelen schreven van uiteenlopende thematiek. Opvallend zijn de *Reiseberichten* waarin alpinisten verslag deden van hun avonturen in binnen- en buitenland. De eerste te zijn die de top bereikte was het hoogste doel. In de eerste uitgave schreef Julius Ficker uit Innsbruck hoe het hem gelukt was de *Wilde Freiger* en de *Feuerstein* te beklimmen, twee bergen die nog niet door toeristen bedwongen waren. Ficker droomde al

---

⁵³ Vert.: ‘Het doel van de vereniging is lichamelijke en geestelijke opvoeding (...) door middel van systematische lichamelijke oefeningen en het cultiveren van een volksbewustzijn in de geest van de nationaalsocialistische staat.’ Uit: Achrainer en Mainländer, *Berg Heil - Alpenverein und Bergsteigen 1918-1945*, 296.

jaren van deze klim en beschreef de ervaring dan ook minutieus. Het uitzicht op de top was het einddoel van Ficker. Over de *Feuerstein* zei hij:

Von meinem Standpunkte aus befriedigte mich die Aussicht vom Feuerstein durchaus, bei der prächtige Bilder in nächster Nähe doch auch wieder mit den ausgedehntesten Fernsichten wechselten. Der im Norden schenkten wir weniger Beachtung, da der siegende Nordwind eisig kalt über das Joch hinfuhr. Aber gleich am südlichen Abfalle der Spitze fand sich ein vortrefflicher windstiller Platz, um nach Stärkung durch Speise und Trank in Ruhe eine Cigarre zu rauchen (...).⁵⁴

Na grote inspanning kon de held van zijn overwinning genieten met een sigaar en het prachtigste uitzicht. De titel 'held' werd hier niet voor niets gekozen. Sinds de beginjaren van het alpinisme werden bergbeklimmers afgebeeld als uitzonderlijke mensen en als toonbeeld van moed en fysieke kracht. Deze heldencultus bereikte in de jaren 1930 zijn hoogtepunt. In 1931 bedwongen de broers Franz en Toni Schmid de noordwand van de

Figuur 9: Portret van Franz en Toni Schmid (1931), door Oskar Wiedenhofer. Bron: DAV archief, München

mythische *Matterhorn*. Kort daarop schilderde Oskar Wiedenhofer een heroïsch portret van de twee.⁵⁵ (fig. 9) Een jaar later publiceerde het *Zeitschrift des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins* het verslag waarin de inmiddels omgekomen Toni begint: ‘Wuchtig ragt der Riesenbau in den Abendhimmel, seine eisgepanzerten Flanken erglühen im Lichte der sinkenden Sonne. — Und dort rechts: Die Nordwand! (...) Durch diese Hölle von Stein und Eis aber muß hindurch, wer sich durch die Riesenwand zum Gipfel kämpfen will.’⁵⁶

⁵⁴ Vert.: ‘Vanuit mijn standpunt was ik zeer tevreden met het uitzicht vanaf de Feuerstein, waarin prachtige beelden in de directe nabijheid werden afgewisseld met de meest uitgebreide vergezichten. We besteedden minder aandacht aan de uitzichten in het noorden, omdat de noordenwind ijskoud over het Joch liep. Maar op de zuidelijke helling van de bergtop was er een uitstekende windstille plek om rustig wat te eten en een sigaar te roken.’ In: Theodor Trautwein, (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins. Band I - Vereinsjahr 1869-1870* (München 1870) 39–40.

⁵⁵ ‘Wie Bergsteiger zu Helden (gemacht) wurden’, *150 Jahre Deutscher Alpenverein* (zp 2019) [, <https://www.alpenverein.de/geschichte/blog/wie-bergsteiger-zu-helden-wurden-und-was-der-dav-damit-zu-tun-hat/>].

⁵⁶ Vert.: ‘Het reuzenbouwwerk steekt uit in de avondlucht, de met ijs bedekte flanken gloeien in het licht van de ondergaande zon. - En daar rechts: de noordwand! (...) Iedereen die zich een weg door de gigantische muur

In de necrologie die op Toni's verslag volgde beschreef Dr. A Schmid de roem die de broers vergaarden met deze beklimming. Men was vooral trots op het feit 'daß es Deutsche waren, denen diese Tat gelungen ist.'⁵⁷ De Schmid's beklommen de Matterhorn namelijk tijdens een belangrijke periode in de Duitse geschiedenis. Na de vernedering van het Verdrag van Versailles en de misère die de economische crisis van 1929 had gebracht had men in Duitsland behoefte aan nationale helden. De Alpen speelden in deze heldencultus een belangrijke rol. Het landschap was typisch Duits en zette aan tot 'typisch Duits' heldendom, stelde Arthur Seyss-Inquart dan ook in zijn inleiding van het *Zeitschrift* van 1939.⁵⁸

Net als Friedrich deed in de schilderijen die hij wijdde aan de oorlogen met Frankrijk, verbond Seyss-Inquart het landschap met de Duitse geest. En dat was een strijdende geest.

Wie die Berglandschaft besondere volkstümliche und stammhafte Formen bildet, so prägt das Bergsteigen durch das Erlebnis des Kampfes und der gewaltigen Landschaft eine besondere Haltung und Härte des Bergsteigers. Die tiefen Gleichnisse: „Das deutsche Volk werde ein Volk von Bergsteigern" und „Bergfahrt ist not" haben ihren Grund und ihr Ziel in jener Aufgabe aus der polaren Spannung des deutschen Raumes und des deutschen Wesens sowohl wie in dieser prägenden und erziehenden Wirksamkeit des Bergsteigens.⁵⁹

Figuur 10: Illustratie bij *Der Auftrag*, geschreven door Seyss-Inquart in het *Zeitschrift des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins* van 1939.

---

naar de top wil vechten, moet door deze hel van steen en ijs gaan. In: Toni Schmid, 'Matterhorn - Nordwand', in: Hanns Barth (red.), *Zeitschrift des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins* Band 63 (München 1932) 137–147, aldaar 137.

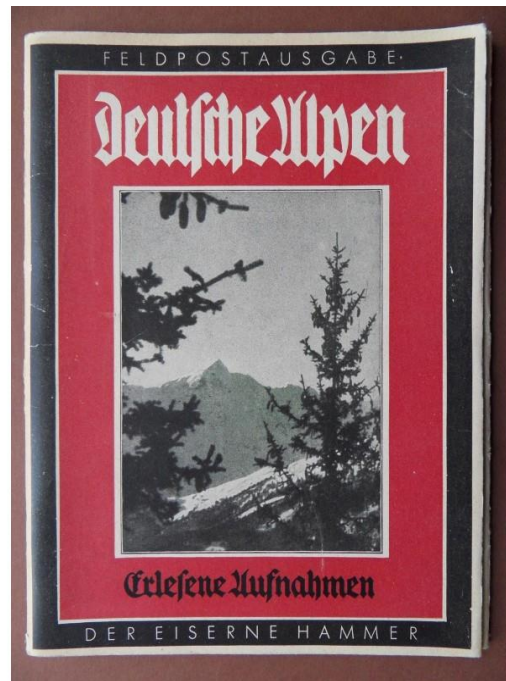
⁵⁷ Vert.: 'dat het Duitsers waren wie [de beklimming] gelukt was.' Ibidem, 147.

⁵⁸ Arthur Seyss-Inquart, 'Der Auftrag', in: Jos. Jul. Schäss (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins* Band 70 (München 1939) 1–3, aldaar 1.

⁵⁹ Vert.: 'Net zoals het berglandschap bijzondere volks- en traditionele culturen scheidt, zo vormt het alpinisme, door haar strijd in het uitgestrekte landschap, het bijzondere, harde karakter van de bergbeklimmer. De diepgaande gelijkenissen tussen "Het Duitse volk zal een volk van bergbeklimmers zijn" en "Bergopwaarts gaan is noodzakelijk" hebben hun basis en doel in die taak die voortkomt uit de polaire spanning van het Duitse landschap en het Duitse wezen, evenals in het vormende karakter van het bergbeklimmen.' Ibidem, 2.

De Alpen en het bedwingen van het overweldigende landschap werden door Seyss-Inquart dus als metafoor gebruikt voor de strijdende Duitse geest. Het alpinisme werd daarmee als een uitstekende vormende bezigheid voor de Duitser gezien. Uit een uitgave van de lectuurreeks ‘*Der Eiserne Hammer*’ die in de jaren 1930 tot ’40 liep, bleek dat Duitse soldaten ook tijdens hun veldtochten inspiratie uit het Alpenlandschap konden opdoen (fig. 11). In dezelfde reeks verschenen ook werken over Duitse kunst en daar behoorde uiteraard ook Caspar David Friedrich toe.⁶⁰

Figuur 11: Boekje met foto's van de Duitse Alpen. Deze editie (*Feldpostausgabe*) was bedoeld voor Duitse soldaten op veldtocht.

Zoals Historicus Karen Hagemann in het voorgaande hoofdstuk al beweerde, leidden de oorlogen met Frankrijk in de negentiende eeuw tot een gevoel van afzondering onder de Duitsers. Men voelde dat men alleen stond en ging op zoek naar eigenheid. Meer dan een eeuw later was deze zoektocht nog niet voorbij. In een ronkend propagandastuk in het *Zeitschrift* van 1942 legde Karl Springenschmidt voortdurend het verband tussen de bergen, strijd en het Duits zijn. De soldaat en de alpinist waren volgens hem het beste voorbeeld van Duitse mannelijkheid. Het alpinisme in Duitsland was volgens Springenschmidt geen luxe want ‘der Deutsche, der ohne viele Worte und Aufwand in die Berge steigt, handelt so, weil er muß, weil ihm das uralte Gesetz des Kampfes, das seinem Volke eigen ist, im Blute liegt.’⁶¹

Caspar David Friedrich wist de unieke vorm die de filosofische beweging in zijn land aannam goed te benaderen. De ideeën die uit zijn schilderijen blijken, werden namelijk breed gedragen in de Duitse maatschappij. Ten eerste in verlangen naar een ongetemde natuur. Friedrich schilderde ruige landschappen en die landschappen werden door alpinisten bedwongen. Ten tweede speelde individueel heldendom een belangrijke rol. Zoals Friedrich de

⁶⁰ Caspar David Friedrich: *30, meist farbige Bilder* (Feldpostausgabe; Königstein im Taunus 1937).

⁶¹ Vert.: ‘(...) de Duitser, die zonder veel woorden en moeite de bergen in klimt, handelt zo omdat hij het moet, omdat de oude wet van strijd, die eigen is aan zijn volk, in zijn bloed zit.’ In: Karl Springenschmidt, ‘Bergsteiger und Soldat’, in: Jos. Jul. Schäss (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins* Band 73 (Verlag F. Bruckmann; München 1942) IX–XVI, aldaar XIII.

nadruk legde op het individu dat de dagelijkse wereld ontsteeg, zo eerden de Duitsers hun helden: eerst in de vorm van de bergbeklimmer, dan in die van een soldaat. Afsluitend slaagde Friedrich erin het gevoel dat de Duitser alleen stond met enkel het landschap aan zijn kant krachtig weer te geven. In de *Deutscher Alpenverein* nam dit laatste idee de vorm aan van de bergbeklimmer/soldaat, die, door zijn opvoeding in de Duitse natuur, elke vijand kon verslaan.

Zowel uit het werk van Friedrich als de geschiedenis van de *Deutscher Alpenverein* kwam daarmee een sterke nationalistisch gepolitiseerde vorm van de Romantiek naar voren. Dit was echter niet in elk land het geval. Het Engeland van Constable ontwikkelde zich namelijk ook op een geheel unieke manier.

Von der diesjährigen Generalsammlung des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins in Leipzig: Das Fest im Palmengarten am 9. September. Nach dem Leben gezeichnet von D. Gerlach.

Figuur 12: De eerste bijeenkomst van de Duitse en Oostenrijkse alpenverenigingen was een patriottisch spektakel. Aquarel van D. Gerlach in de eerste uitgave van het *Jahrbuch des Deutschen Alpenvereines* uit 1872.

HOOFDSTUK 3

Een Landschap voor de Elite

Constable Country als pre-industriële idylle

We see a wagon returning to the fields across a shallow ford for another load. Possibly the horses have stopped for a drink but some think the wagon wheels were being staunched, swelling the wooden wheels to fit the iron frames. In the background, people are going about their daily work - washing clothes in the river, stacking and pitchforking hay onto wagons and fishing.⁶²

National Trust

---

⁶² Een beschrijving van de plattelandsidylle op Constable's schilderij *The Haywain* (1821). Bron: 'Constable's paintings', *National Trust* [, <https://www.nationaltrust.org.uk/flatford/features/constables-paintings>].

3.1 De visie op het Britse landschap

In het *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins* uit 1940 schreef Sepp Dobiasch een verslag van een aantal tochten door de bergen die hij in de voorgaande jaren maakte. In 1937 bezocht hij Davos met de Engelse ‘Miss Ellinor’ met wie hij een gesprek over de politieke relatie tussen Duitsland en Engeland aanknoopte. Op de vraag waarom Duitsland zich bewapende antwoordde Dobiasch dat ‘terwijl Engeland een eiland is, Duitsland omringd wordt door vijandige mogendheden. Een bewapening is daarom noodzakelijk’.⁶³ Na een korte stilte zei de Engelse dat ze ‘in Duitsland heeft opgemerkt dat de regering te veel geeft om het gewone volk.’ Ze vervolgt: ‘Dat is niet goed. De mensen zullen ontevreden zijn en willen dan altijd meer. Wij doen dat niet. Tussen het volk en de samenleving moet een verschil zijn.’⁶⁴

Figuur 13: *The Vale of Dedham* (1828) door: John Constable. Scottish National Gallery, Edinburgh. De lagere klassen gaan op in de natuur. Onopvallend, onderaan in dit schilderij zit een zigeunerin in het rood.

De oorlogen met Napoleontisch Frankrijk aan het begin van de negentiende eeuw leidden in Duitsland tot de opkomst van de nationale beweging die onder meer tot uiting kwam in de kunst van Friedrich. Maar ook aan Engeland gingen ze niet geruisloos voorbij. Indirect heeft de strijd op het continent namelijk een grote invloed op het Engelse landschap uitgeoefend. Tijdens de oorlog liepen de prijzen voor Britse landbouwproducten snel op en er werd door de landeigenaren ingezet op een intensivering en uitbreiding van de landbouw. Na de val van Napoleon daalden de prijzen echter sterk en grote aantallen landeigenaren gingen failliet waardoor het oude, bijna feodale, systeem ten val kwam en de relaties tussen landeigenaren en pachters werden ‘gekapitaliseerd’. Paternalisme maakte plaats voor een industriële relatie tussen baas en werknemer.⁶⁵

⁶³ Sepp Dobiasch, ‘Bergfahrten in unserer Zeit’, in: Jos. Jul. Schäss (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins* Band 71 (München 1940) 1–13, aldaar 5.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ann Bermingham, *Landscape and Ideology: The English Rustic Tradition, 1740-1860* (Londen 1989) 73–75.

Volgens kunsthistoricus Ann Bermingham ligt in deze versterking van de oude feodale relaties op het platteland de oorsprong van de moderne visie op het Engelse landschap. Er vond namelijk een klassenscheiding plaats tussen de landarbeiders, de oude adellijke families en de *nouveau riches* die op basis van hun Romantische landschapsvisie nieuwe landgoederen stichtten.⁶⁶ De opkomst van Constable's kunst die voortbouwde op het pittoreske werk van Gainsborough moet in deze context geplaatst worden. Oude families gebruikten de nadruk op ouderdom in de Romantische kunst om zich te onderscheiden van de nieuwkomers die op hun beurt juist door deze feodale zweem aangetrokken werden.⁶⁷ Het Engelse landschap werd daarmee sterk geïdealiseerd.

Wat deze twee groepen verbond was het idee dat het platteland het domein was van de elite. Het grootste gedeelte van de plattelandsbewoners werd hierbij buiten beschouwing gelaten. De eerder aangehaalde historicus John Barrell betoogt dat de Romantische landschapsschilderijen duidelijk getuigen van een elitaire toe-eigening van het platteland die ook zijn weerklink heeft op de Romantische schilders. Constable, die als Romanticus een voorstander was van de herinvoering van de feodale tradities, beeldde het voor hem ideale paternalisme echter niet af.⁶⁸ Barrell merkt op dat de afgebeelde figuren in zijn schilderijen een afstand tot de kijker behouden. Zij gaan geen directe relatie aan met de elite waarvoor zij werken. De historicus vat dit goed samen: '(...) the *ideal* of the close rural community has replaced the *experience* of it'.⁶⁹

In zijn werken probeerde Constable het door de elite geïdealiseerde Engeland, een rijk en vredig land waar arbeid gewaardeerd en beloond werd, te verbeelden in weerwil van de opkomende industriële tijdsgeest met zijn naamloze arbeidersmassa's.⁷⁰ De natuur speelde hierbij de rol van mediator. Het afbeelden van naamloze werkende figuren die opgingen in een landschap maakte de verbeelding van een natuurlijke maatschappelijke orde mogelijk. (fig.13) Constable representeerde daarmee een elitaire visie op het landschap omdat hij middels het 'natuurlijke karakter' van een feodale maatschappij een harmonie schiep die juist haar oorsprong had in de klassenscheiding.⁷¹ Wanneer aan het einde van de negentiende eeuw het Engelse landschap te sterk door urbanisering en industrie aangetast dreigde te worden, startte

---

⁶⁶ Bermingham, *Landscape and Ideology: The English Rustic Tradition, 1740-1860*, 74.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Barrell, *The dark side of the landscape: the rural poor in English painting, 1730-1840*, 134-135.

⁶⁹ Ibidem, 135.

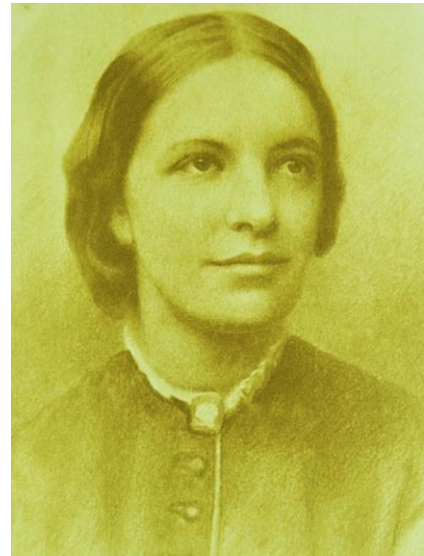
⁷⁰ Ibidem, 137-138.

⁷¹ Ibidem, 162-164.

men initiatieven op die tot klassenverzoening moesten leiden. Een van de belangrijkste was de *National Trust*.

3.2 De *National Trust* – een beknopte geschiedenis

Ter ere van haar honderdjarige jubileum publiceerde *National Trust* in 1995 een boek waarin het ontstaan van de vereniging uitgebreid werd beschreven, haar taken werden toegelicht en prestaties werden gevierd. De lezer ziet als eerste, voordat de schrijver Merlin Waterson⁷² aan het woord komt, een brief uit *Clarence House*, ondertekend door ‘Elisabeth R., President’.⁷³ Zij is bij het grote publiek beter bekend als Koningin Elisabeth van Engeland. Hier sprak ze echter in de rol van president van de *National Trust* die ze vanaf 1953 had. Ondertussen heeft haar zoon Prins Charles het presidentschap overgenomen.⁷⁴ De koninklijke betrokkenheid bij de *Trust* is tekenend voor de organisatie die zichzelf tot doel stelt waardevol erfgoed en landschappen te beheren.

Figuur 14: Pasteltekening van Octavia Hill (1882), collectie National Trust

In 1893 werd de *National Trust (for Historic Sites and Natural Scenery)* opgericht om te dienen als een ‘corporation for the holding of lands of natural beauty and sites and houses of historic interest to be preserved intact for the nation’s use and enjoyment.’⁷⁵ De bijeenkomst werd georganiseerd en gesteund door belangrijke personen uit de Britse elite zoals de president van de *Royal Academy*, de Hertog van Westminster en Lord Roseberry die later premier zou worden. De belangrijkste pleitbezorger voor de oprichting van de *Trust* was echter Octavia Hill (1838 -1912).⁷⁶ Zij is tegenwoordig vooral bekend wegens haar sociale activisme en de strijd voor goede huisvesting maar haar inzet voor de *Trust* moet niet onderschat worden.⁷⁷

---

⁷² Merlin Waterson is architectuurhistoricus en schrijver van boeken over sociale geschiedenis, erfgoed en filantropie. Hij is lid van de National Trust en heeft verschillende leidende functies bekleed.

⁷³ Merlin Waterston, *The National Trust. The First Hundred Years* (Londen 1997) 9.

⁷⁴ ‘President’, *National Trust* [, <https://www.nationaltrust.org.uk/features/president>].

⁷⁵ Waterson, *The National Trust. The First Hundred Years*, 14.

⁷⁶ Octavia Hill (1838-1912) was een Britse sociale hervormster. Zij werd beïnvloed door onder meer filosoof John Ruskin (zie noot 84). Naast de National Trust richtte ze meerdere weldadigheidsorganisaties op in de omgeving van Londen.

⁷⁷ Melanie Hall, ‘Octavia Hill and the National Trust’, in: Elizabeth Baigent en Ben Cowell (red.), *Octavia Hill, social activism and the remaking of British society* (zp 2016) 209–240, aldaar 209–210.

Samen met Sir Robert Hunter (1844 – 1913)⁷⁸ en Hardwick Rawnsley (1851 – 1920)⁷⁹ vormde Hill een ‘drie-eenheid’ die zich bezighield met de grote sociale veranderingen en de aantasting van het historische landschap dat de industrialisering en urbanisering voortbracht.⁸⁰ Het doel was om de identiteit van het snel veranderende Engeland te stabiliseren.⁸¹ De eerste aankopen die de organisatie rond de eeuwwisseling deed waren dan ook gebieden die al een belangrijke rol speelden in de Engelse culturele traditie, vereeuwigd door de Romantische schilder J.M.W. Turner en de dichter Robert Southey.⁸² Daarnaast streefde Hill ernaar de arbeider uit de vervuilde steden te krijgen en van rust en ruimte te laten genieten.⁸³ Dit stond volgens haar los van partijpolitiek.⁸⁴ Dat wil echter niet zeggen dat de *Trust* niet gepolitiseerd werd.

Het merendeel van de leden en het bestuur was namelijk ‘*liberal*’ (progressief) en de banden met traditioneel Engelse instituties zoals de *Church of England* waren sterk en zijn dit tot vandaag de dag gebleven.⁸⁵ Het was voor de organisatie van groot belang om goede contacten met deze instituties maar bijvoorbeeld ook met de traditionele elite te onderhouden vanwege het feit dat de *Trust*, naast natuurlijke gebieden en grote kuststroken, van oudsher adellijk land beheerde en verpachtte. Dit agrarische landschap diende op een traditionele wijze worden onderhouden. De *Trust* verschilde daarmee niet sterk van de voorgaande adellijke eigenaars wiens bezit niet meer rendabel was en die genoodzaakt waren hun land in bruikleen te geven.

---

⁷⁸ Sir Robert Hunter (1844-1913) was advocaat en hoge ambtenaar. Hij was een van de drie oprichters van de National Trust naar een idee van filosoof John Ruskin (zie noot 84).

⁷⁹ Hardwicke Rawnsley (1851-1920) was een anglicaanse priester, dichter en politicus. Evenals Octavia Hill en Sir Robert Hunt werd hij sterk beïnvloed door de filosoof John Ruskin. (zie noot 84).

⁸⁰ Hall, ‘Octavia Hill and the National Trust’, 210.

⁸¹ Ibidem, 211.

⁸² Ibidem, 213.

⁸³ ‘Octavia Hill: her life and legacy’, *National Trust* [, <https://www.nationaltrust.org.uk/article-1356393664070>].

⁸⁴ Hall, ‘Octavia Hill and the National Trust’, 220–221.

⁸⁵ Ibidem, 224–226.

Het bekendst echter was de Trust voor het bezit van *Lake District National Park*, een groot natuurlijk gebied met meren en lage bergen in het graafschap Cumbria (noord Engeland). Dit gebied was beroemd geworden door Romantische schilders en dichters zoals William Wordsworth. Een van de bekendste denkers uit de Britse Romantiek, John Ruskin (1819-1900)⁸⁶, kreeg een

Figuur 15: *Buttermere Lake with Park of Cromackwater, Cumberland, a Shower* (1797-8) door: J.M.W. Turner. Tate, Londen

gedenksteen op de plek waar hij volgens Octavia Hill ‘de natuur leerde waarderen’ en met steun van prinses Louise werd dit landgoed *Brandlehow* aangekocht.⁸⁷ De *National Trust* was daarmee een typisch Engelse organisatie die in haar streven naar een stabiele Engelse identiteit voor het gehele volk te rade gaat bij elitaire traditionele instituties en Romantische kunstenaars.

3.3 Constable Country

Op dinsdag 29 januari 1907 hield Sir Robert Hunter, voorzitter van de *National Trust*, een lezing aan de Universiteit van Manchester.⁸⁸ In deze grote industriestad, die volgens Hunter juist om die reden een zeer toepasselijke locatie voor zijn optreden was, ging de voorzitter in op het hoe en waarom van het behoud van historische plaatsen en natuurlijke landschappen. Manchester was zo geschikt omdat het hier om een perfect voorbeeld ging dat liet zien dat het Engelse landschap werd bedreigd door de ‘vooruitgang van de natie’.⁸⁹ Die ‘vooruitgang’ was industrieel van aard en kwam onder meer tot uitdrukking in de sterke groei van de moderne stad die de omliggende groene velden en plezierige plekken roekeloos verslond. Volgens Hunter leidde dit tot een grote afname van levensvreugde onder de bevolking.⁹⁰

---

⁸⁶ John Ruskin (1819-1900) was een belangrijke filosoof van de Britse Romantiek, kunstericus, sociale denker en filantroop. Hij had een grote invloed op de oprichters van de *National Trust* en zijn filosofie die de banden tussen natuur, kunst en samenleving benadrukte en kritiek leverde op de industriële samenleving was tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw leidend in progressieve kringen. Naar aanleiding van zijn verheerlijking van de pre-industriële samenleving pleitte Ruskin voor het behoud van pre-industriële landschappen en gebouwen en een herwaardering van ambacht.

⁸⁷ Hall, ‘Octavia Hill and the National Trust’, 235–236.

⁸⁸ Zie noot 76.

⁸⁹ Robert Hunter, *The Preservation of Places of Interest or Beauty* (Manchester 1907) 8.

⁹⁰ *Ibidem*, 6.

Het gevaar voor natuur en monument kwam volgens Hunter vooral door het enkel denken aan eigen (commercieel) gewin, zowel door industriëlen als burgerlijke bestuurders, maar ook door kleine grondbezitters die gebouwen en natuur toetakelden in de zoektocht naar goedkope bouwmaterialen.⁹¹ Alhoewel de voorzitter tijdens zijn lezing kritiek gaf op de conservatieven, bleek hieruit toch een sterke afkeer van de vooruitgang die de industrie zou brengen en de burgerlijke massacultuur die daarmee opkwam. Hunter verzuchtte dat de *National Trust* in haar tienjarig bestaan nog te weinig had kunnen doen om sommige waardevolle gebieden te redden. Deze werden geruïneerd door toerisme en, volgens Hunter nog schadelijker, ontsluiting door de aanleg van spoorwegen, massatransport bij uitstrek.⁹²

Omdat de bescherming van landschappen in Engeland nog niet zijn volledige potentieel gebruikte, wierp Hunter een blik op onder meer Duitsland. Hoe deden zij het? Een heel stuk beter. Sir Robert noemde drie vormen van Duits beleid waar schoonheid niet ondergeschikt mocht zijn aan commercieel belang, zoals volgens hem in Engeland het geval was. Ten eerste mocht de Duitse overheid een landschap overnemen van de eigenaar wanneer het als belangrijk wordt gezien. Daarnaast mocht er niet geadverteerd worden in gebieden van grote natuurlijke schoonheid. Als laatste moesten in Duitsland moderne gebouwen ingepast worden in de historische structuur van stad en landschap. Er mochten geen storende elementen zijn die van de natuurlijke schoonheid afleidden.⁹³

Figuur 16: *Boat-building near Flatford Mill (1815)* door: J. Constable. Victoria and Albert Museum.

Het landschap direct rond de steden was volgens Sir Robert Hunter al te sterk aangetast in Engeland. De *National Trust* moest zich volgens hem dus richten op het behouden van andere gebieden. Objecten die Hunter als het behouden waard zag, waren kastelen, abdijen, heren- en landhuizen en de daarbij horende landschappen die een

⁹¹ Hunter, *The Preservation of Places of Interest or Beauty*, 8–10.

⁹² *Ibidem*, 18.

⁹³ *Ibidem*, 25-27.

natuurlijke of historische waarde hadden. Ook vakwerkhuisen en cottages moesten beschermd worden. Dat waren weliswaar geen grootse monumenten maar volgens Hunter waren ze wel ‘of great charm’.⁹⁴ Het ging hier om landschappen en gebouwen die getuigden van de plattelandseconomie van weleer, voordat de industrialisering en het kapitalisme deze omverwierp. Aankopen van de *National Trust* sluiten daarmee aan op de idyllische landschapvisie die ook op Constable’s werken te herkennen is.

De *National Trust Act* van 1937 stelde dat het doel van de organisatie was om gebouwen en landschappen te beschermen die een nationaal belang hadden, (kunst)historische waarde bezaten, of, als het om natuur ging, ‘mooi’ waren. Afgaande op de lijst van bezittingen van de *Trust* uit 1907, bestond het grootste deel van het bezit van de *National Trust* echter uit kerkelijke en adellijke gebouwen, landschapstuinen en idyllisch boerenland.⁹⁵ Industrieel landschap of uitingen van stedelijke massacultuur komen ook nu nog maar zeer sporadisch op de eigendomslijst van de *Trust* voor.⁹⁶ Wanneer het industrieel landschap betreft ging het vooral om vormen van vroege en ambachtelijke industrie. Het hierboven genoemde honderdjarige jubileumboek van de *Trust* noemde twee van deze industriële landschapselementen: de watermolen van Stratford en het droogdok van Flatford in Suffolk.

Deze locaties zijn beroemd, en wel omdat John Constable ze schilderde. Ze liggen in een beekdal tussen Flatford en Dedham, een klein gebiedje dat de *Trust* in haar publicaties aanduidt als *Constable Country*: het gebied waar Constable zijn typische idyllische werken maakte. Dit was de reden waarom het behoud van het typische coulisselandschap, de weiden en gebouwen die Constable vastlegde volgens de *Trust* van nationaal belang was.⁹⁷ Het droogdok van Flatford, waarvan men uitging dat het niet meer bestond, werd per toeval ontdekt, zij het in volledig overgroeide staat. Men besloot het droogdok en het landschap er omheen te restaureren (fig. 17). Constables schilderij, *Boat-building near Flatford Mill* (1814) (fig. 16), diende hierbij als leidraad waardoor men een stukje *Constable Country* in ere herstelde.⁹⁸

---

⁹⁴ Hunter, *The Preservation of Places of Interest or Beauty*, 30.

⁹⁵ National Trust, ‘The National Trust Acts 1907 - 1971 as varied by a Parliamentary Scheme implemented by The Charities (National Trust) Order 2005 and incorporating amendments made by the Commons Act 2006’ (zp 2006), 11.

⁹⁶ ‘Map of properties in the care of National Trust for England’, [<https://www.british-towns.net/attractions/national-trust-for-england/property-map>]. (geraadpleegd op 23-12-2020)

⁹⁷ Waterson, *The National Trust. The First Hundred Years*, 208.

⁹⁸ *Ibidem*, 209.

Constables werken en filosofie waren volgens de schrijver van het boek, Merlin Waterson, een inspiratiebron voor de *National Trust*. De schilder zou in een gesprek met zijn vriend John Fisher hebben gezegd dat zijn manier van schilderen erg veel doorzettingsvermogen

Figuur17: Het door de *National Trust* gerestaureerde droogdok van Flatford. Bron: <https://www.flatfordandconstable.org.uk/flatford-places/flatford-dry-dock/>

costte: 'I imagine myself driving a nail; I have driven it some way, and by persevering i may drive it home.'⁹⁹ Waterson stelt trots dat de Trust met zijn werkzaamheden rond Dedham heeft geprobeerd dit voorbeeld te volgen.¹⁰⁰ Het tonen van doorzettingsvermogen was volgens Waterson nodig omdat *Constable Country* zwaar onder druk stond door moderne infrastructuur en industrie. Een bezoek aan de watermolen van Stratford was volgens hem teleurstellend omdat 'de snelweg A12 maar op enkele tientallen meters voorbijraast aan een plek die voor Constable een idylle was, en waar kinderen visten en paarden dronken.'¹⁰¹

Alhoewel het in het geval van de watermolen en het droogdok feitelijk gaat om een vroeg industrieel landschap, legt de *National Trust* de nadruk op het idyllische element, dat vooral voortkomt uit het feit dat Constable dit landschap op een dergelijke manier weergaf. Eerder bleek al dat deze weergave van het landschap allesbehalve realiteit was en dat Constable deel uitmaakte van een beweging die het plattelandleven verheerlijkte om daarmee weerstand te bieden tegen de opkomende stedelijke maatschappij. De individualiteit van de plattelandsbewoners werd in dat kader slechts gedefinieerd in hun rol als onderdeel van de oude, pre-industriële maatschappelijke orde. Zij waren onderdeel van het landschap op basis van hun economische positie of klasse en waren er niet zoals in Duitsland op een raciale manier mee verbonden.

Het duidelijke nationalistische ideaal van Friedrich vond zijn weerslag op de manier waarop men in Duitsland volk en landschap met elkaar verbond. Constable's invloed op de

---

⁹⁹ Waterson, *The National Trust. The First Hundred Years*, 210.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem, 208.

Engelse landschapvisie zoals die wordt belichaamd door het werk van de *National Trust* heeft echter een volledig ander karakter. De ideologische bril wordt hier niet gevormd door de natie maar door klasse. Waar Constable in zijn werken een idyllische plattelandsmaatschappij die tijdens zijn leven verdween wilde vasthouden, zo zet de *National Trust* zijn werk voort, door restauratie en educatie binnen de industriële samenleving.

Figuur 18: Constable's erfenis speelt een grote rol voor het toerisme in de streek rond Flatford. Herdenkingsbord bij het huis waar hij zijn jeugd doorbracht. Bron: <https://i0.wp.com/www.beautifulenglandphotos.uk/wp-content/uploads/2014/09/site-of-john-constables-birthplace-and-childhood-home-east-bergholt.jpg?fit=1000%2C667&ssl=1>

Conclusie

Dit onderzoek had een dubbel karakter. Er werden twee kunstenaars onderzocht, twee maatschappelijke organisaties waaruit de invloed van hun ideeën blijkt en twee landen die daardoor een eigen visie op het landschap hadden. Zowel uit de vergelijking van de twee kunstenaars als het naast elkaar zetten van de organisaties bleek dat de verschillen in uitwerking van de Romantische idealen groot waren. Terugkomend op de vraag *in hoeverre het verschil in de representatie van het natuurlijke landschap in de Romantiek, zoals dat te zien is in de schilderkunst van C. D. Friedrich en J. Constable, invloed uitoefende op de maatschappelijke interactie met het landschap in Duitsland en Engeland tijdens de negentiende en twintigste eeuw*, kan er dus geconcludeerd worden dat dit in grote mate het geval was.

Onder invloed van de oorlogen met Frankrijk aan het begin van de negentiende eeuw ontwikkelde zich in Duitsland een vorm van Romantiek die sterk door nationalistische ideeën beïnvloed werd. Caspar David Friedrich speelde met zijn nationaal geïnspireerde kunst een belangrijke rol in totstandkoming van de typisch Duitse nationalistische Romantiek. In zijn werken was een grote rol weggelegd voor de Duitse natuur die een vormende invloed zou hebben op de Duitse natie en daarnaast ook de Duitse nationale idealen representeerde. Friedrich was door zijn focus op individueel heldendom binnen een overweldigende natuur op zijn minst een inspiratiebron voor de alpinistische heldencultus die zich tijdens de negentiende eeuw ontwikkelde en tijdens de twintigste eeuw in toenemende mate een nationalistisch karakter kreeg.

Constable's weergave van het landschap in zijn geboortestreek had een volledig ander karakter dan dat van Friedrich. Waar Friedrich het individu op de voorgrond plaatste of het landschap een bepaalde betekenis wilde laten uitstralen, ontbrak die bewuste ideologische lading bij Constable. Dat wil niet zeggen dat zijn kunst niet in een politieke context ontstond. Door het 'echte landschap' te schilderen, legde Constable namelijk ook de opkomst van de industriële samenleving en het daarmee gepaard gaande verval van het feodale landschap vast. Zijn werken waren daardoor reflecties van een oude maatschappelijke orde die door de adellijke elite als 'natuurlijk' werd gezien. De lagere klassen waren een anoniem onderdeel van die natuur.

De diepe breuklijnen die tussen het werk van Friedrich en Constable te zien waren, waren ook te herkennen in de maatschappelijke organisaties maar het waren juist deze grote verschillen die zo duidelijk de invloed van de Romantiek op de Duitse en Engelse visie op het

landschap lieten zien. De jaarboeken van *Deutscher Alpenverein* toonden hoe de bergbeklimmerscultuur in toenemende mate een militaristisch karakter kreeg en net als in Friedrich's werk werd de natuur een nationaal verzetssymbool. Ook de *National Trust* verzette zich, niet tegen andere naties maar tegen de rationalisering van het platteland, en was daarmee eveneens een opvolger van zijn nationale kunstenaar. Dit toont aan hoezeer de Romantiek het karakter had van een tegenbeweging die per land verschilde omdat hij voortbouwde op al bestaande nationale culturen. Friedrich en de *Deutscher Alpenverein* verzetten zich tegen de gevolgen van de Franse Verlichting, Constable en de *National Trust* tegen die van de industrialisering.

De precieze causale relatie tussen het werk van de twee kunstenaars en de visies op het landschap zoals die werden belichaamd door de verenigingen tijdens de negentiende eeuw is moeilijk te bewijzen. Er kan slechts geconcludeerd worden dat de kunstenaars leefden voordat de verenigingen werden opgericht en dat Friedrich en Constable op dat moment al de faam verworven hadden die het mogelijk maakte dat de verenigingen door hun werk geïnspireerd raakten. Het is zelfs mogelijk dat men bepaalde natuur ging waarderen juist omdat deze in de werken van Friedrich en Constable terugkeerde. Uit het feit dat de *National Trust* monumenten aan de hand van Constable's werk restaureerde spreekt inderdaad een duidelijke eerbied. Het staat buiten kijf dat de idealen van kunstenaars en verenigingen dezelfde zijn en dat zij beiden representaties zijn van een gedeelde nationale visie op het landschap. Het aantonen van een causaal verband, waarvan de kans groot is dat het bestaat, is daarmee werk voor de toekomst.

Literatuurlijst

- Achrainer, Martin, en Nicholas Mainländer, *Berg Heil - Alpenverein und Bergsteigen 1918-1945* (1ste druk; Keulen, Weimar, Wenen 2011).
- Barrell, John., *The dark side of the landscape: the rural poor in English painting, 1730-1840* (Cambridge 1980).
- Belting, Hans, *The Germans and their art : a troublesome relationship* (New Haven 1998).
- Berlin, Isaiah, *The Roots of Romanticism: Second Edition* (Princeton 2013).
- Bermingham, Ann, *Landscape and Ideology: The English Rustic Tradition, 1740-1860* (Londen 1989).
- Brace, Catherine, 'Landscape and Identity', in: Robertson Iain en Richards Penny (red.), *Studying Cultural Landscapes* (New York 2003) 121–140.
- Charles, Victoria, *Constable : Temporis* (New York 2015).
- 'Constable's paintings', *National Trust* [, <https://www.nationaltrust.org.uk/flatford/features/constables-paintings>].
- Darby, Wendy Joy, *Landscape and Identity: Geographies of Nation and Class in England* (Oxford 2020).
- 'Der Alpenverein - darum wurde er vor 150 Jahren gegründet', *150 Jahre Deutscher Alpenverein* (zp 2019) [, <https://www.alpenverein.de/geschichte/blog/vor-150-jahren-darum-wurde-der-alpenverein-gegruendet/>].
- Franke, Nils Magnus, *Naturschutz – Landschaft – Heimat. Romantik als eine Grundlage des Naturschutzes in Deutschland* (Wiesbaden 2017).
- Friedrich, Caspar David, *Caspar David Friedrich: 30, meist farbige Bilder* (Feldpostausgabe.; Königstein im Taunus 1937).
- Froom, Nick, 'Romanticism before 1789', in: David Duff (red.), *The Oxford Handbook of British Romanticism* (Oxford 2018) 13–29.
- Guldin, Rainer, *Politische Landschaften: Zum Verhältnis von Raum und nationaler Identität* (Bielefeld 2014).
- Hagemann, Karen, 'Occupation, Mobilization, and Politics: The Anti-Napoleonic Wars in Prussian Experience, Memory, and Historiography', *Central European History* 39 (2006) 580–610.
- Hall, Melanie, 'Octavia Hill and the National Trust', in: Elizabeth Baigent en Ben Cowell (red.), *Octavia Hill, social activism and the remaking of British society* (Londen 2016) 209–240.
- Honour, Hugh, *Romanticism* (New York 2018).
- Leerssen, Joep, 'Notes toward a Definition of Romantic Nationalism', *Romantik: Journal for the Study of Romanticisms* 2 (2013) 9–35.
- Leezenberg, Michiel, en Gerard De Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (3de druk; Amsterdam 2017).
- Mainländer, Nicholas, 'Die Donaulandaffäre des DuOeAV - Das dunkelste Kapitel unserer Vereinsgeschichte', *Mitgliederzeitschrift DAV Panorama* (München 2007).

- Miesel, Victor H., 'Philipp Otto Runge, Caspar David Friedrich and Romantic Nationalism', *Yale University Art Gallery Bulletin* 33 (1972) 37–51.
- 'Naturschutz im DAV – vom Edelweiß zum Alpenplan', *150 Jahre Deutscher Alpenverein* (zp 2019) [<https://www.alpenverein.de/geschichte/blog/naturschutz-im-dav-vom-edelweiss-zum-alpenplan/>].
- 'Octavia Hill: her life and legacy', *National Trust* [<https://www.nationaltrust.org.uk/article-1356393664070>].
- Prange, Regine, 'Das Nationale und das Sublime. Zwei Paradigmen der Caspar-David-Friedrich-Forschung in neuen Beiträgen.', *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* 36 (1991) 171–198.
- 'President', *National Trust* [<https://www.nationaltrust.org.uk/features/president>].
- 'Romanticism', *Encyclopedia Britannica* [<https://www.britannica.com/art/Romanticism>].
- Schönle, Andreas, *Authenticity and Fiction in the Russian Literary Journey, 1790-1840* (Cambridge, London 2000).
- Stone, Alison, 'Friedrich Schlegel, Romanticism, and the Re-enchantment of Nature', *Inquiry* 48 (2005) 3–25.
- Waites, Ian, *Common Land in English Painting, 1700-1850* (Woodbridge 2012).
- Ward, Morgan, 'Caspar David Friedrich, the Romantic Hero, and Early German Nationalism', *Art and Art History Theses* (2017).
- Waterson, Merlin, *The National Trust. The First Hundred Years* (London 1997).
- 'Wie Bergsteiger zu Helden (gemacht) wurden', *150 Jahre Deutscher Alpenverein* (zp 2019) [<https://www.alpenverein.de/geschichte/blog/wie-bergsteiger-zu-helden-wurden-und-was-der-dav-damit-zu-tun-hat/>].
- Wordsworth, William, *The Complete Poetical Works* (London 1888).

Bronnenlijst

- Caspar David Friedrich: 30, meist farbige Bilder*, (Feldpostausgabe; Königstein im Taunus 1937).
- Dobiasch, Sepp, 'Bergfahrten in unserer Zeit', in: Jos. Jul. Schäss (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins* Band 71 (München 1940) 1–13.
- Hunter, Robert, *The Preservation of Places of Interest or Beauty* (Manchester 1907).
- 'Map of properties in the care of National Trust for England', [, <https://www.british-towns.net/attractions/national-trust-for-england/property-map>].
- National Trust, 'The National Trust Acts 1907 - 1971 as varied by a Parliamentary Scheme implemented by The Charities (National Trust) Order 2005 and incorporating amendments made by the Commons Act 2006' (Londen 2006).
- Schmid, Toni, 'Matterhorn - Nordwand', in: Hanns Barth (red.), *Zeitschrift des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins* Band 63 (München 1932) 137–147.
- Seyss-Inquart, Arthur, 'Der Auftrag', in: Jos. Jul. Schäss (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins* Band 70 (München 1939) 1–3.
- Springenschmidt, Karl, 'Bergsteiger und Soldat', in: Jos. Jul. Schäss (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins* Band 73 (Verlag F. Bruckmann; München 1942) 9–16.
- Trautwein, Theodor, (red.), *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins. Band I - Vereinsjahr 1869-1870* (München 1870).
- Waterston, Merlin, *The National Trust. The First Hundred Years* (Londen 1997).